

morji, na kamninah (Krasu) ali melinah; — na Kranjskem, Štajarskem, Koroškem, Goriškem, Teržaškem ali Primorskem, po mestih, terjih ali vaseh.

Še enega očitjanja morem omeniti, ki nam ga delajo sosedje naši Lahi ali Nemci. Očitajo nam, ki se omiki na ptuji podlagi upiramo, da smo nehvaležni, ker smo le po njih in od njih prejeli omiko, kolikor je imamo. — Koliko resnice je v očitjanji tem, ne bom preiskaval. Rečem le naslednje:

Da smo vam blaženi sosedje Lahi in Nemci za marsikaj hvaležnosti dolžni, ne bom preziral. Saj vem, da so vaši misijonarji Slovencom nam po zahodnih in severnih krajih najdražji dar — sveti evangeli*) prinesli, ki smo ga do zdaj vedno nepopačenega ohranili in ga vedno hočemo hraniti. Za ta dar severnim bratom našim prinesen vam vsi Slovenci večno hvalo dajemo. — Tudi za omiko, ki nam je po vas došla, vam hvalo vemo. Toda vprašam vas: Ali ste vi sami iz sebe dosegli stopnjo omike in izobrazjenja, na kateri stojite dan današnji? Ali je niste pili in serkali pri ptujih narodih? — Ali vam je gerška, rimska, francozka ali omika kterege naroda koli celó neznanost ostala? — Nikar ne mislite, da vam to očitamo! Nikakor ne, saj nam je znan naravni zakon, da vsaka vednost, umetnost in učenost, ki jo znajde človeški duh, je lastnina vseh duhov človeških, ki si jo vedo in znajo pribiti enako marljivi čbelici, ki sok, kterege je nabrala na ptujem polji, travniku in gojzdu in ptujim cvetličicam in rastlinam izserkala, v domačo jed prebavi in prekuha, v presladki med na svojem domu. Mislim pa tudi, da spolnujeta laški in nemški narod le dolžnost, katero jima ravno hvaležnost za marsiktero ptujo vedo in umetnost naklada, kadar s svojo omiko napajata ali hranita kateri ptuj narod koli.

Še eno vprašanje imam do teh, ki nam svojo omiko očitajo. Ali bi se bili vi v ptujem jeziku kdaj povzdignili do stopnje, na kateri zdaj stojite? — Ravno tako mislimo tudi mi, da vas nikdar ne moremo doseči, ako se narodu našemu vedno dopovedujejo vede in umetnosti le v ptujem jeziku. Prederznemo se še celó izgovoriti, da bi gotovo tudi mi zdaj na viši stopnji omike in izobrazjenja stali, ako bi se bili že dozdej po naravni poti, na narodni podlagi, kakor vi, mikali in izobrazevali.

Kaj zopet iz tega očitjanja izhaja? — Že v drugo in tretje izgovorjena dolžnost za vsacega Slovenca, ki hoče biti pravi domorodec: Slovenec! rad in temeljito se uč svojega maternege jezika, da zamoreš po svoji moči, po svojem stanu, po svojih zadevah pomagati na višo stopnjo omike in izobrazjenja svojemu slovenskemu narodu!

Šolske reči.

Omeniti imamo sedaj gimnazijo v Novem mestu, v kateri so učitelji verli očetje frančiškani in ktera kot pohlevna vijolica cvetè v domovini naši, pa na vsako stran hvalevredno spolnuje svojo važno nalogo. Da! res pohlevna vijolica; zakaj že dve leti ji ni dovoljeno, da bi, kakor vse druge gimnazije, konec leta izdajala šolski letnik (program) in svetu povedala, kako je ravnala skozi leto. Nadjamo se, ako ni ravnopravnost le prazna beseda, da bo prihodnje leto drugač; svesti pa si tudi moremo biti, da tudi v novomeškem programu bomo brali marsikter mičen sostavek, zlasti o slovenskem jeziku, ker vemo, da ima novomeška gimnazija skozi in skozi sposobne možake za to, kakor je gosp. Horvat in dr.

Učencov je štela letošnja gimnazija 220. Učilo se je po tistih pravilih kakor v Ljubljani; za slovenščino se je storilo, kar le je bilo mogoče. Da pošteni narodni duh živo veje v tej gimnaziji, vidi se iz besede, ki jo je konec leta

ob daritvi daril govoril učenec iz 8. razreda, nadepolni Jož. Ljubič. Glasil se je govor tako-le:

„Ni ga večega veselja za blaženo mater, kakor viditi, da se njeni otroci lepo gojijo, čversto rastejo, po duhu in telesu krepko razvijajo in napredujejo v izobrazenosti.

Veliko je bilo veselje materi Slovenii v starodavnih časih, ko so njeni sinovi krepko napredovali, v dušni in telesni blaženosti živeli in se dalječ po podonavskih okrajnah razprostirali.

Zgodovina nam priča, da so Slovani prvotni stanovniki v Evropi, da so bili Slovani že ob Mozesovih časih za tatranskimi gorami; pa tudi zgodovina nam priča, da so Slovenci prvi slovanski narod z Bulgari vred, ki so prišli čez Donavo sèm v naše kraje že zdavnej pred Kristusovim rojstvom.

Drugi narodi, vojski udani, so derli naprej v divjih četah, sosede jarmili in tlačili, jim blagó ropali: tudi Slovence je gnala osoda naprej; al Slovenci, že po natori krotkega značaja, so se preseljevali, da bi puste okrajne spreminjali v rodovitne polja, da bi si v lastnem trudu živež pridelovali, s sosedi pa v miru živeli.

Stanovali so nekdanji Slovenci z lastnimi knezi v deželi, ki je še dandanašnji zemlja slovenska; al ta zemlja je bila nekdanj vse večja, kakor je sedaj. Njih meje so segale od sinje Adrije do dereče Donave; od iztočja Save čez Koroško, Štajarsko in Solnograško do bistrega Ina — pač lepa širjava! Glas našega krepkege jezika je odmeval po panonskih ravninah, po noriških planinah; sladka pesem, očitalnica mehke čuti slovenske, se je glasila po zelenih dolinah in visocih hribih. To ti je bila prilika, jezik izobrazevati! Pesem zahteva mehke čuti, gibčne govorice; pesem mehča čuti in izobrazuje jezik. Slovenci so in so bili mehke čuti, pevni narod; so pa že tudi takrat besedo gladili: kajti zgodovina nam pravi, da se je med novejšimi jeziki, slovenski jezik najprej izobrazevati začel. Imamo pa tudi med vsemi Slovani najstareje spomenike, ki segajo v deseto, da! celó v osmo stoletje, ki so nam priča, da je bil naš jezik nekdanj bogateji v besedah in izrazih, urniši v oblikah kakor je sedaj. Pa nemila osoda ga je v izobrazenji ovirala, da so ga prehiteli drugi!

Ti stari Slovenci, miroljubno in poljedelno narodce, mirni in delavni kot Slovani sploh, so se pa tudi radi poprijemali keršanske vere; kajti spoznali so, da le ona deli stanovitno enakopravnost in vesvoljno pravico, ter se slovenskemu značaju najbolje prileže. Materi Slovenii je došlo tudi to veselje, da so Slovenci prvi kristjani bili med vsemi Slovani.

Hodili so v slovenske pokrajne že pred oznanovavci iz Laškega in Nemškega; al niso imeli pravega pospeha, kajti jezika niso umeli ter po tolmačih govorili; oznanovavci so bili iz deželá, s kterimi so se Slovenci boriti morali; prinesli so svete resnice, pa tudi davke in tlako; Slovenci so čislali dari, pa sovražili darivca.

Po tem še le je nastopila dōba pravega veselja za mater Slovenijo, ko so bili poklicali slovenski knezi Rastislav, Svatopluk in Kocelj sveta dva brata Cirila in Metoda v naše dežele. Ona sta prinesla sv. vere luč, pa tudi prave omike ključ. — Učila sta Slovence moliti, pa tudi brati; stavila sta cerkve, pa tudi šole; po slovenski sta maševala, po slovenski opravljala cerkvene obrede. Ciril je zložil abecedo, slovenskemu jeziku primerno in izverstno, kakoršne še dandanašnji noben evropejski narod nima. Kmali sta si zbrala 50 učencov — slovenskih sinov; sta ž njimi delala in pisala, sv. pismo predstavljala. In tako po širokem ob enem času z uspehom delati je bilo takrat lahko mogoče, kajti slovenski jezik je bil izobrazen, Slovenci so bili še skupaj, ter imeli enake običaje, enako govorico, čeravno po dolgi legi sveta nekoliko različne narečja. Cirilove prestave so bile lastnina celega slovenskege naroda. In če se jih še dandanašnji Slovenci, Slovaki in Bulgari prisvo-

*) Se vé da, kakor nam Brizinski spomeniki kažejo, v našem slovenskem jeziku, in ne v svojem.

jujejo, imajo pač vsi prav, kajti bili so nekdanji vsi en narod.

Tista dôba je bila pač najslavniša dôba slovenskega slovstva, največje veselje za mater Slovenijo; al žalibog! terpela je le kakih trideset let.

Kmali so se vzdignile na slovenskem obnebj hude nevihte. Nemci so si svojili panonske pokrajne, češ, da so jih oni prvi obdelovali, zakaj bi vžival Gerk sad njih truda in znoja. Solnogradski Aldvin in pasavski Hartwih sta tožila in obrekovala Metoda, da krivo vero uči, da poje mašo v barbarskem jeziku. Akoravno je opravičil Metod pred papežem svojo reč, akoravno je papež poterdil slovenske obrede, ter postavil Metoda za panonskega nadškofa (metropolit); pa vse to ni pomagalo nič. Šuntali so Svatopluka, duhovne preganjali, slovenske knjige žgali, da! celó zaparli so bili Metoda v Solnogradu na tri leta. Najbolj razgrajal je Vihing, notriški škof, ki ni hotel biti podložen Metodu; kajti hrepenel je po metropolitstvu. Gorazd, Metodov naslednik, je pobegnil v Bulgarijo, drugi duhovni, še čez 200 jih je bilo, so se razkropili po Bulgarii, Serbii in na Rusko, ter odneeli sabo knjige.

Na to prihruje še huja nevihta. Nemški knezi so napadali že prej panonske dežele. Arnulph se je sperl s Svatoplukom, ter poklical divje Madjare na pomoč. Prihruli so divjaki v groznih četah in podjarmili Slovence. Nekaj Slovencev se je umaknilo proti Karpatom (sedanji Slovaki), nekaj jih je ostalo v stari Panonii, kakor priča še dandanašnji jezik okoli Blatenskega jezera, ki je čisto našemu podoben; nekaj jih je šlo naprej proti jadranskemu morju po Kranjskem. Sedanji Kranjci so oddelek tistih starih Panoncev („unmittelbare Descendenten der Panonier“, pravi Šafařík). Tako so razkropili Madžari Slovence, zaterli keršanstvo — „in tota Panonia non una apparet ecclesia“ — piše neki bavarski škof papežu, zadušili milo slovenščino. Krotka slovenščina se je morala umakniti nemški zavidnosti, madžarski oholosti, in tako je zaspala slovenščina po panonskih okrajnah za dolgo do dolgo časa.

Zaspala je slovenščina po naših krajih, zaspala pa ni bila drugod. Sorodni slovanski sosedje so gostoljubno sprejeli pregnano sestrico. — Ko so druge slovanske narečja bile v zibeli nevednosti, se je zibala naša slovenščina kot krasna devotka v lepi izobrazenosti. Je pa tudi krasna, da ji rojen Nemeč, učeni Schlötzer, hvale odredi ne more, ki pravi: „Als ich Legenden und Uebersetzungen griechischer Kirchenväter in der slavischen Kirchensprache las, erstaunte ich über den Reichthum, die Pracht und Kraft derselben in Klang und Ausdruck“. Krasno sestrico so sosednji Slovani z veseljem sprejeli, izobraženi slovenski jezik so vpeljali v božjo službo Dalmatinci, Serbi, Bulgari, nazadnje tudi Rusi; in še dandanašnji jo čislajo in spoštujejo, in akoravno se loči od njih narečja, se je raje učé, kakor jo popravljati; še dandanašnji rabi kakih 50 milijonov Slovanov stari naš jezik v obredih pri božji službi. V Rusii ji je došla celó taka čast, da so jo v pisavo vpeljali, kajti bila je navada po Ruskem do cara Petra Vélikega, po ruski govoriti, po slovenski pisati. Slavni Nestor je pisal svojo kroniko v slovenskem jeziku, bolj ko je Rus izobražen bil, raje je rabil slovenske besede.

Je pa tudi ta čast za našo slovenščino nekoliko tolažbe in povračila za neizrečeno tugo in nesrečo, da je bila pregnana iz svoje domovine. Kot Fenis v puščavi živi nespreminjena pri svojih sestricah; ona ni mati družih slovanskih narečij; ona je le najstareja med sestrami, ker je bila prva izobražena; ona je le govornica nekdanjih Panoncev — naših prededov, zatoraj jo po pravici imenujemo: staroslovenščino. Kot milena mati svoje otroke se ozira nazaj v staro domovino.

Si pa tudi zapuščena hčerka domá brez blažene matere opomoči ni mogla. Več kot 600 let je bila brez dušne hrane. V slovenskem jeziku se ni več učilo, nič pisalo, nič bralo. Slovenski jezik se je slišal le še pri mirnih čedah, okoli

domačega pohištva in pa v veži Božji. Bolj izobraženi so se poprijemali tuje omike, so posnemali tuje šege in tujo obleko, in trosili tuji jezik — se vé, da se je tudi borni kmetič raje po mogočnem grajšaku obračal. V takih okoliščinah si hči stare Kirilice pomagati ni mogla; al vse nevgode je zaterle vendar le niso; pod trulim truplom je klila iskra Slovenije, značaj narodov je ostal slovensk, narod je terden in keršansk, kakor o Metodovih časih. Govornica se je nekaj spremenila; al hči je še podobna stari Kirilici.

Perva zarja boljše dôbe je zasijala mladi slovenščini v 16. stoletji. Trubar je prvi začel po slovenski pisati. Z njim so delali: Dalmatin, Krel in Bohorič. Al ti možaki niso delali iz ljubezni do slovenščine, ampak le da bi tisto svojo „reine Lehr“ hitro zatrosili med Slovence; niso delali v narodnem duhu, ampak na nemški podlagi; so oblekli slovenščino v tujo obleko, ter so jo po nemških pravilih osnovali in „artikel“ vsilili. Hitro se je bila zbudila slovenščina; al kot blaga devotka vidi, da ji še ni čas vstati, trudna predolgega spanja glavo položi in zopet zadremlje.

Kar — dan napoči, zarja zasije, Vodnik zakliče: Slovenija vstani! Slovenija vstaja in zdiha; kdo kliče na dan? Vodnik pristopi in spravi Slovenijo na noge; Vodnik je občutil mile glase Vile slovenske, je strune vbral in v narodnem duhu zapel; Vodnik je slišal, kar je pela Slovenija in národne pesme pobirati začel. Vodnik je sprevidil, ktera mera se najbolje prileže slovenskemu duhu, in je vzel gerški „Choriamb“ za národno mero, ki ji pravimo: Vodnikova mera. Vodnik je pokazal krasoto in bogastvo slovenskega jezika; osnoval je pravila skladno pisati, pokazal je pot, jezik množiti, kajti on je nabiral besede po deželi in vaséh, po starih knjigah in drugih narečjih. Zasedil je stezo proti pravemu viru, šel je naprej in prišel do Moskve. Tamkaj je najdel sestro naše slovenščine.

Pridruži se Vodniku kreпки junak, slavni Kopitar. Delala sta z združenimi močmi; kar je bil napeljal prvi, je izpeljal drugi. Napadel je Kopitar „germanizme“, iztrebil „artikel“, pokazal prednost slovenskega jezika v razločbi veršivnih in nedoveršivnih glagolov, in potrebil stezo, ki jo je bil Vodnik zasledil; kajti on je pojasnil zgodovino stare slovenščine, ter pokazal, ktere matere hči je naša slovenščina. Najdel je hčeri zapuščeni mileno mater. Odkazal je vir, kje si mora pomoči iskati tisti, ki se hoče temeljito izobraziti v slovenskem jeziku.

Je pa tudi v resnici staroslovenščina močen vir. Ona ima veliko besed, ki so sedaj ali čisto pozabljene, ali jih rabimo v drugem pomenu, ali pa le še odrastlike imamo, korenina pa je vsahnila; ima čversto izražene in gladko olikane oblike. Se vé, da mertvih obuditi ni mogoče, ali kdor se hoče temeljito izuriti v slovenskem slovstvu, se mora poprijeti staroslovenščine. Kar je vterjeno v starem, mu bo pravilo za nove reči. Stare oblike mu bojo temelj novega poslopja; vidil bo pa tudi, koliko smo v stran zašli, koliko lepih izrazov in krasnih oblik smo zgubili. Dalje že tudi sama radovednost gnati mora vsakega dobrega sina, pozvediti, kako so govorili naši prededje v starih časih, v devetem in desetem stoletji. Vsaki ukaželjni mladi Slovenec, ki se zavé národnosti slovenske, naj bi se poprijel tega uka že tudi iz ljubezni do stare matere. Slovenščina preganjanje terpi, kar je umerl Metod, vsaj mi, njeni otroci, ji ne delajmo žalosti!

Ko je mladi govornik sklenil čertice zgodovinske je za letos slovo vzel od svojih sošolcov. Zahvalil se je še serčno Njih Veličanstvu presv. cesarju, ki pravičen oče hoče biti vsem narodom svojim, in učiteljem svojim za milo njih skerb, ter slavo zapevši iskrenim zagovornikom slovanskih pravic: dr. Tomanu, Černetu, dr. Riegerju itd. je končal svoj zanimivi govor.